

dr hab. Helena Krasowska, prof. IS PAN
Instytut Sławistyki PAN
ul. Bartoszewicza 1b m.17
00-337 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr BARBARY JANUSZKIEWICZ
„Kulturotwórcza rola organizacji polonijnych
w podtrzymywaniu i rozszerzaniu nauczania języka polskiego
na przykładzie Niżyna”

Praca doktorska przygotowana pod opieką naukową profesora Uniwersytetu Rzeszowskiego doktora habilitowanego Andrzeja Bonusiaka na Wydziale Socjologiczno-Historycznym pod tytułem „Kulturotwórcza rola organizacji polonijnych w podtrzymywaniu i rozszerzaniu nauczania języka polskiego na przykładzie Niżyna” zasługuje na pozytywną ocenę. Wzbogaca ona znacznie dorobek badań nad historią i kulturą Polaków na Ukrainie oraz ich rolą w konkretnym regionie.

Magister Barbara Januszkiewicz wybrała polską społeczność w Niżynie, jako dobry przykład do pokazania roli polskich organizacji w nauczaniu języka polskiego. Zaletą jest to, że autorka rozprawy nie pisze ogólnie o Polakach na Ukrainie, którzy są zróżnicowani pod względem osadnictwa, wskaźników identyfikacji, znajomości i używania języka polskiego w różnych sferach, lecz koncentruje się na wybranej grupie Polaków w jednej miejscowości.

Dysertacja doktorska składa się ze Wstępu, pięciu rozdziałów, Zakończenia, Wykazu fotografii, map, tabel, schematów i wykresów, Bibliografii oraz Aneksu.

W pierwszym rozdziale pt.: **Polacy w obwodzie czernihowskim** doktorantka rozważa definicje *mniejszości narodowej*, *mniejszości etnicznej*, *Polonii* oraz *diaspory*. Mgr Barbara Januszkiewicz szczegółowo opisuje powyższe definicje, sięgając do bogatej literatury przedmiotu i podając konkretne przykłady. Podsumowując podrozdział **1.1. Mniejszości narodowe**, doktorantka pisze „Patrząc z kolei na polską wspólnotę na ziemi czernihowskiej z punktu definicji socjologicznych i prawniczych, należy uważać Polaków tam mieszkających za mniejszość narodową, ponieważ zgodnie z tymi definicjami posiadają oni niezbywalne cechy, które decydują o stanie mniejszości narodowej” (s. 22). Niemniej jednak w dalszej części pracy doktorantka na określenie *Polacy* w Niżynie używa terminów takich jak: *diaspora polska*, *Polonia* etc, które mają inne znaczenia niż słusznie uzasadniony przez autorkę wybór

terminologiczny *mniejszość narodowa*. Należałoby także zastanowić się nad tytułem podrozdziału *Mniejszości narodowe*, ponieważ w jego treści autorka przedstawia różne definicje wymienionych wyżej terminów, a zatem jest znacznie obszerniejszy niż wskazywany jego tytuł. W **1.2. Podstawy prawne funkcjonowania mniejszości polskiej na Ukrainie**, mgr B. Januskiewicz wykorzystwała *Konstytucję Ukrainy* oraz Rozporządzenia i Ustawy dotyczące prawodawstwa Polaków na Ukrainie. Przytoczyła ona szereg dokumentów prawnych oraz zinterpretowała ich przydatność w życiu społecznym. **Podrozdział 1.3.** poświęcony jest liczebności i rozmieszczeniu ludności polskiej. W pierwszej części opisana została liczebność Polaków na całej Ukrainie. Autorka pisze: „Według oficjalnych danych, opartych na ostatnim spisie powszechnym przeprowadzonym w 2001 roku, liczba Polaków na Ukrainie wynosi 144 000 i wykazuje tendencję malejącą. W poprzednim spisie liczba Polaków wynosiła 165 000” (s. 30) por. z „Trudno założyć, by od przedostatniego spisu w 1989 roku, który wykazał, że na Ukrainie żyje 219,0 tys. Polaków.....” (s. 31). Wątpliwości budzą podane liczby Polaków z roku 1989: na stronie 30 pracy 165 000, a na stronie 31 pracy 219 000 (która zgadza się z oficjalnym spisem ludności!).

Na szczególną uwagę zasługuje druga część tego podrozdziału opisująca liczebność Polaków w guberni czernihowskiej oraz wyniki badań doktorantki dotyczące liczebności Polaków w obecnym obwodzie czernihowskim. Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych przez doktorantkę w obwodzie czernihowskim mieszka 699 Polaków. Bardzo trafne i niezbędne do dalszego przedstawienia problematyki są zestawienia danych liczbowych od 1897 roku z danymi współczesnymi. W sposób przemyślany podane są przyczyny zmniejszania się liczby Polaków na przedstawianym terenie. Słusznie także doktorantka zauważa, że „granice obecnego obwodu czernihowskiego nie pokrywają się z granicami gubernii czernihowskiej” (s. 39).

Ważne dane przedstawia podrozdział **1.4. Charakterystyka polskiej diaspory obwodu czernihowskiego**. Wyniki ankiet przeprowadzonych przez autorkę pracy wykazują liczebność mężczyzn i kobiet przynależących do stowarzyszeń polskich w obwodzie czernihowskim, zróżnicowanie wiekowe tych osób, oraz wykształcenie: „Uzyskany dzięki przeprowadzonym badaniom obraz stowarzyszeń polonijnych ziemi czernihowskiej pozwala stwierdzić, że większość członków organizacji stanowią kobiety (75%), osoby w wieku produkcyjnym (41%), z wyższym wykształceniem (40%)” (s. 45).

Rozdział II Śladami Polaków na Czernihowszczyźnie – zawiera między innymi podrozdział *Rola polskiej szlachty w rozwoju cywilizacyjnym Niżyna 2.1.* Mgr Barbara Januszkiewicz zaznacza, że „Szlachta polska odegrała znaczącą rolę w rozwoju cywilizacyjnym rejonu niżyńskiego” (s. 46). Na szczególną uwagę zasługują przedstawione rodowody polskich rodzin szlacheckich, które znajdują się z rejestrach szlachty niżyńskiego powiatu z lat trzydziestych XX wieku. Tytuł podrozdziału 2.2. dosłownie przetłumaczony z ukraińskiego *Громадсько-політичне життя.....* na *Polityczno-obywatelskie życie Polaków w 1917 roku* sugerowałabym zmienić na *Polityczno-społeczne życie ...*. Podrozdział przynosi wiele ciekawych informacji dobrze opracowanych przez doktorantkę, takich jak powstanie Klubu Społeczno-Politycznego Ziemi Czernihowskiej czy mord księcia Romana Sanguszki.

W rozdziale 2.3. *Polacy w okresie międzywojennym* przedstawione zostały udokumentowane przykłady prześladowań Polaków w rejonie niżyńskim. Lata trzydzieste upamiętniły się tragicznie w historii Polaków i rzymskich katolików na całej Ukrainie. „Na przestrzeni wieków w mieście mieszkało wielu wybitnych przedstawicieli narodu polskiego, wśród nich byli m.in. lekarze, nauczyciele, artyści i naukowcy” (s.73) pisze mgr B. Januszkiewicz w podrozdziale 2.4 *Polacy Niżyna i ślady polskości*. Opisano w tym podrozdziale teatralną dynastię łuczyckich, prześledzono życie i twórczość kompozytora i dyrygenta Bolesława Wierżykowskiego, Bolesława Rymszy, który przysłużył się rozwojowi oświaty w Niżynie, oraz Mikołaja Galickiego i Teodora Galickiego, którzy odegrali znaczną rolę na polu medycyny. Na uwagę zasługuje także postać botanika Antoniego Andrzejowskiego oraz księdza Piotra Baranowskiego. W swojej pracy doktorskiej nie pomija autorka bardzo ważnego tematu *Niżyńskich Poloników 2.5.* Doktorantka koncentruje się na przedstawieniu unikatowych polskich starodruków z XVI-do pierwszej połowy XVIII wieku. Księgozbiór Państwowego Uniwersytetu im. M. Gogola jest jednym z najdawniejszych, który posiada tak wyjątkowe dokumenty dotyczące polskiego dziedzictwa kulturowego. Doktorantka pisze: „Na kartach starodruków zachowała się znaczna większość pieczętek, rozległych zapisów, ekslibrisów, jakie mogą stanowić przedmiot osobnych badań. Warto zaznaczyć, że większość wydań ma oryginalne okładki, zdobienia, skórzane oprawy, metalowe okucia i zapinki” (s. 94).

W rozdziale III. *Działalność kulturalna Stowarzyszenia Polaków „Aster”* doktorantka szczegółowo opisuje zasady funkcjonowania Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Aster”, dokładnie analizuje jego statut i status prawny – 3.1. *Zadania i cele statutowe* (95-

99). Kolejne podrozdziały są poświęcone przedsięwzięciom cyklicznym organizowanym przez Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Aster” w Niżynie. Dokładnie są opisane przebiegi obchodów świąt narodowych takich jak: Dzień Niepodległości 11 listopada, Dzień Konstytucji 3-maja. Polacy Niżyna biorą udział także w świątach religijnych (s. 105-108), oraz w imprezach cyklicznych (s. 108-116). Na uwagę zasługuje podrozdział 3.3. ***Działalność publicystyczno-naukowa***, w którym magister B. Januskiewicz omawia dotychczasowy dorobek wydawniczy wspomnianego wyżej towarzystwa „Aster”. Dorobek naukowy oraz popularyzatorski, dotyczący działalności, problemów i osiągnięć Polaków w Niżynie jest godzien podziwu. Żadna polska organizacja na Ukrainie nie stała się przedmiotem aż takiej znacznej liczby opracowań naukowych i popularyzatorskich. W tym miejscu warto zaznaczyć, że recenzowana praca wnosi wiele nowych i dotychczas nieopracowanych informacji źródłowych oraz analitycznych i jest ważnym dopełnieniem wspomnianego dorobku wydawniczego. Na kolejny rozdział IV. ***Nauczanie języka polskiego w obwodzie czernihowskim*** (138-175) składają się podrozdziały: ***4.1. Charakterystyka kształcenia polonistycznego***, ***4.2. Język polski w lokalnym systemie oświaty***, ***4.3. Język polski w Niżynie***. Jest to rozdział dobrze przemyślany, ze szczególnym uwzględnieniem liczby uczniów, studentów uczących się języka polskiego oraz liczby godzin nauki języka tygodniowo. W sposób klarowny przedstawiono, kto i gdzie uczy się języka polskiego. Bardzo ważne jest zaprezentowanie placówek oświatowych na Ukrainie, w których jest nauczany język polski. Walorem tej pracy jest to, że doktorantka wyróżnia typy szkół, w których jest nauczany język polski: szkoły z nauczaniem języka mniejszości narodowej, szkoły wyspecjalizowane z wykładowym językiem ukraińskim i pogłębionym nauczaniem języków obcych, szkoły specjalistyczne z nauczaniem języków mniejszości narodowych i pogłębionym nauczaniem języków obcych (s. 148). Moją wątpliwość budzi zdanie „Wielu Polaków zamieszkujących Ukrainę nie posługiwało się językiem polskim, był dla nich praktycznie nie znany” (s. 161). Autorka niepotrzebnie uogólnia sytuację opisywanego terenu na całą Ukrainę (wiadomo, że językiem polskim posługiwano się m.in. w niektórych wsiach w obwodach lwowskim, iwano-frankowskim, tarnopolskim, chmielnickim czy także czerniowieckim).

Wiadomo z wcześniejszych wyników badań prowadzonych na Ukrainie przez różnych badaczy, że rola kościoła katolickiego odgrywała znaczną rolę w upowszechnianiu znajomości języka polskiego. Ten problem został szczegółowo omówiony przez autorkę dysertacji w rozdziale V. ***Rola kościoła w upowszechnianiu znajomości języka i kultury polskiej*** (s. 176-

206). „Parafie rzymskokatolickie na Ukrainie pełnią kilka funkcji. Poza funkcjami czysto religijnymi są bardzo ważnymi ośrodkami polskiej integracji społecznej” (s. 198).

Dysertację kończy Zakończenie (207-209), Wykaz fotografii ... (210-214), Bibliografia (215-237, Aneks (237-240).

Doktorantka rzetelnie wykonała badania i dobrze poznała badane środowisko, dzięki temu, że w latach 2008-2012 pracowała w Niżynie jako nauczycielka języka polskiego. Autorka zastosowała metody kwerendy archiwalnej i bibliotecznej oraz wykorzystła źródła wywołane. Niezmiernie ważną metodę zastosowaną w pracy jest metoda wywiadu oraz kwestionariusza i ankiety. Z pracy wynika, że autorka zastosowała także metodę obserwacji uczestniczącej, o której nie wspomniała na łamach dysertacji. Na uwagę zasługuje dobrze dobrana i wykorzystana literatura przedmiotu widniejąca w Bibliografii. Praca zawiera spis skrótów wraz z ich objaśnieniami, wykaz fotografii, map, tabel, schematów i wykresów. Warto wspomnieć także o tym, że praca napisana jest naukowym, przejrzystym stylem.

Podjęty przez autorkę wysiłek badawczy zaowocował bardzo dobrym opracowaniem, który wpisuje się w nurt badań nad kulturą polską poza granicami kraju. Doktorantka znakomicie opanowała warsztat naukowo-badawczy, orientuje się także w różnorodnych kwestiach teoretycznych. Wyniki dysertacji mogą być z powodzeniem wykorzystane w studiach porównawczych dotyczących ludności polskiej na Ukrainie i na innych terenach byłego ZSRR.

Prezentacja wyników badań zawarta w rozprawie doktorskiej mgr Barbary Januskiewicz pt.: „Kulturotwórcza rola organizacji polonijnych w podtrzymywaniu i rozszerzaniu nauczania języka polskiego na przykładzie Niżyna” spełnia wszystkie wymagania stawiane kandydatom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora nauk humanistycznych, stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Wnoszę, zatem o dopuszczenie mgr Barbary Januskiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 25.05.2015

Krasośka